

Warszawa, 26.02.2025 r.

Prof. dr hab. Stanisław Dziekoński,
Wydział Nauk Pedagogicznych,
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Magdaleny Syski,

pt. „Integracyjna edukacja przedszkolna - założenia a rzeczywistość, na przykładzie badań w subregionie płockim”,

napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Mirosława Grewińskiego,

promotor pomocniczy dr Ewelina Zdebska,

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, Kraków 2024, s. 254.

Temat edukacji integracyjnej, jakkolwiek podnoszony od lat, jest wciąż aktualny, między innymi ze względu na rozpiętość stanowisk czy opinii w tym względzie. Już pobieżne zgłębienie tej problematyki pozwala zauważyć dość wyraźną rozbieżność między teoretycznymi założeniami a praktyką edukacyjną, co słusznie zostało zauważone już samym sformułowaniu tematu dysertacji we wstępie do pracy. Uzasadniając wybór tematu doktorantka słusznie podkreśla, że zagadnienie dotyczące edukacji osób niepełnosprawnej, jakkolwiek było już wielokrotnie podejmowane, jest ciągle niezwykle ważne, trudne i budzi wiele wątpliwości. W skrajnym ujęciu, co słusznie zauważa doktorantka, dostrzega się dwa przeciwstawne wobec siebie stanowiska: jedni jednoznacznie opowiadają się za włączeniem dzieci z niepełnosprawnością do środowiska ich zdrowych rówieśników, inni z kolei stoją na stanowisku, że pełna integracja nie jest słuszną drogą kształcenia, ponieważ nie służy wszystkim jednostkom i może przyczyniać się do pogorszenia jakości działań edukacyjnych (s. 4). Doktorantka przedstawia jeszcze jeden ważny argument za podjęciem tematu stwierdzając, że „w dostępnej literaturze przedmiotu nie odnalazłam szerszego opracowania traktującego o

wychowaniu i nauczaniu integracyjnym na poziomie edukacji przedszkolnej... Artykuły, których tematyką jest edukacja na poziomie przedszkola, przybliżają jedynie samą ideę integracji, opisują zasady tworzenia oddziałów integracyjnych, nie traktują one jednak zazwyczaj o napotkanych w praktyce edukacyjnej trudnościach, rzadko również podejmują próbę oceny efektów podejmowanych działań” (s. 5).

Zaprezentowane opinie uzasadniają ważność podjętej w pracy tematyki i w pewnym sensie pokazują jej nowość, która wybrzmiewa w kontekście zwłaszcza dwóch argumentów: braku wyczerpujących opracowań podnoszących kwestię integracyjnej edukacji przedszkolnej i pierwszych tego typu badań w subregionie plockim. Warto też podkreślić, że wybrana przez doktorantkę problematyka wpisuje się w jej osobiste zainteresowania, o czym informuje we wstępie do pracy wyjaśniając, że przez pierwsze pięć lat drogi zawodowej była logopedą i pracowała z dziećmi pozostającymi w oddziałach integracyjnych w jednym z plockich przedszkoli, a obecnie pracuje w szkole specjalnej jako logopeda i oligofrenopedagog. Perspektywa oceny kształcenia osób z niepełnosprawnościami, oparta na przeglądzie literatury, w przypadku p. mgr Magdaleny Syski jest zatem dodatkowo ubogacona jej własnym doświadczeniem wyniesionym z pracy w przedszkolu i szkole (s. 6). Nie bez znaczenia jest też fakt, że p. mgr Magdalena Syska związała swoje dotychczasowe wykształcenie i rozwój naukowy z problematyką osób z niepełnosprawnością, co dokumentuje w Życiorysie Naukowym. W dorobku naukowym, poza pracami dyplomowymi kończącymi studia pierwszego i drugiego stopnia, są też dwie publikacje. Jedna wydana jako artykuł naukowy w czasopiśmie naukowym, druga jako rozdział w monografii naukowej. W jednym i drugim przypadku, w roku opublikowania publikacje były uwzględnione w wykazach ministerialnych dotyczących tak czasopism naukowych, jak i wydawnictw.

1. Ocena merytoryczna

Prezentowane w dysertacji treści zostały oparte na dwóch źródłach: przeglądzie literatury i badaniach własnych. W rozdziale pierwszym, zatytułowanym: „U źródeł koncepcji edukacji integracyjnej” został zaprezentowany rys historyczny tworzenia się tej koncepcji. Przedstawione treści nakreślają wyraźnie obraz zmian, jakie dokonywały się na przestrzeni wieków w zakresie podejścia do osób z niepełnosprawnością i edukacji integracyjnej, zarówno w perspektywie mikro - z odniesieniem bezpośrednio do Polski, jak i makro - ujęć

ogólnoświatowych. Wśród ważnych kwestii doktorantka prezentuje między innymi prekursorów podejścia integracyjnego w świecie i w Polsce, przybliżając główne założenia proponowanych przez nich rozwiązań.

Teoretyczny charakter posiada też rozdział drugi, co uwypukliła autorka dysertacji już w tytule: „Kształcenie integracyjne - spojrzenie teoretyczne”. Kwestie bardziej szczegółowe, podjęte w tym rozdziale dotyczą: definicji i klasyfikacji edukacji integracyjnej, głównych założeń edukacji integracyjnej, modeli i form organizacyjnych kształcenia integracyjnego, krytyki kształcenia integracyjnego. Lektura tego rozdziału pozwala zorientować się, na czym polega edukacja zintegrowana, organizacja oraz słabe i mocne jej strony. W podsumowaniu rozdziału doktorantka podkreśla, że przegląd literatury pozwala zapoznać się z różnego rodzaju typologią kształcenia uczniów z niepełnosprawnościami i wyróżnienia w tej edukacji wielu nurtów, form i modeli. Sama edukacja integracyjna może być rozumiana jako oddzielny system kształcenia, bądź też jako forma kształcenia w ramach systemu szkolnictwa specjalnego (s. 75)

Rozwinięciem refleksji prowadzonej w dwóch pierwszych rozdziałach jest rozdział trzeci i czwarty. W rozdziale trzecim główna uwaga została skoncentrowana na organizacji edukacji integracyjnej w Polsce. Najpierw krótko została zarysowana koncepcja tej edukacji, którą – według doktorantki, próbowano odnieść do założeń „tzw. modelu hamburskiego” (s. 78). Autorka dysertacji podjęła próbę oceny, na ile model ten został implementowany do rozwiązań w Polsce wyjaśniając, że do naszych rodzinnych placówek edukacyjnych nie zostały przeniesione wszystkie wytyczne formułowane w ramach wyżej wspomnianego modelu (s. 78). W tym miejscu nasuwa się jednak pytanie, czy dla Doktorantki „model hamburski” jest tożsamy z „modelem habsburskim”. Z kontekstu wypowiedzi tak można sądzić (s.78-79), przy czym w literaturze przedmiotu trudno znaleźć jakiegokolwiek informacje o „modelu habsburskim”. Wydaje się, że w tym ujęciu zakradł się błąd, który należy wyjaśnić.

Dalsza część refleksji została skupiona na ukazaniu otoczenia prawnego edukacji integracyjnej w Polsce. Ta część opracowania została opatrzona tytułem: „Podstawy prawne kształcenia integracyjnego”. W ogólnej ocenie poszczególne dokumenty i zapisy są omawiane według porządku chronologicznego. Takie ujęcie pozwala dostrzec ewolucyjny charakter proponowanych rozwiązań, który można byłoby jeszcze bardziej dostrzec, gdyby doktorantka jeszcze silniej wydobyła kontekst tworzenia się tych dokumentów. Lektura tego rozdziału umożliwia przede wszystkim zorientowanie się, co mówi dany dokument na temat edukacji integracyjnej, natomiast trudniej znaleźć odpowiedź na pytanie, dlaczego dane ujęcie zostało zaproponowane. Pogłębienie i rozszerzenie prowadzonych analiz o wskazane aspekty

niewątpliwie pozwoliłoby wydobyć treści pozwalające obiektywniej ocenić między innymi poziom zaangażowania osób i instytucji odpowiedzialnych za edukację w troskę o uczniów z niepełnosprawnościami.

Rozdział trzeci kończy się omówieniem zasad organizacji edukacji integracyjnej realizowanej na terenie Polski stwierdzeniem - za Zenonem Gadzicą, że „sytuacja w naszym kraju wygląda nieco inaczej niż w innych krajach europejskich, gdzie bazą budowania integracji bywają również placówki specjalne” (s. 90). Po wyrażeniu tej dość ogólnej opinii następuje bardziej szczegółowa prezentacja rozwiązań charakterystycznych dla Polski, będących niewątpliwie pokłosiem wprowadzenia zmian w prawie z szerszym zauważeniem uczniów z niepełnosprawnością, na różnych poziomach nauczania. Doktorantka w sposób syntetyczny, ale równocześnie całościowy omawia między innymi kwestie dotyczące: osób objętych edukacją integracyjną i podmiotów za nią odpowiedzialnych, warunków w zakresie przygotowania odpowiedniej infrastruktury, wymagań, jakie trzeba spełnić w edukacji integracyjnej nakładanych na instytucje i osoby. W podsumowaniu tej refleksji Doktorantka zauważa, że „idea edukacji integracyjnej od lat 90. XX wieku intensywnie rozwija się na gruncie polskim. W ustawodawstwie opisane zostały szczegółowo zasady tworzenia klas/oddziałów integracyjnych oraz organizacji procesu kształcenia” (s. 98).

W kontekście ustaleń, jakie poczyniła doktorantka w rozdziale trzecim, skupionych na rozwiązaniach w Polsce, interesująco wybrzmiewają treści prezentujące wybrane modele kształcenia integracyjnego w świecie, którym bezpośrednio został poświęcony czwarty rozdział pracy. Doktorantka pomija szczegółową analizę tych systemów na rzecz ogólnego ich omówienia z dostrzeżeniem podobieństw i zauważalnych różnic. Opierając się na dostępnej literaturze i wynikach badań prowadzonych przez innych autorów stwierdza, że w krajach Unii Europejskiej wyróżnia się trzy rodzaje kształcenia specjalnego: jednokierunkowy (edukacja w ramach jednego systemu), dwusieczkowy (szkoły integracyjne i szkoły specjalne) oraz wielosieczkowy (ściśła współpraca pomiędzy placówkami masowymi i specjalnymi). Do rozwiązań najczęściej stosowanych należą: włączający system edukacji; integracja edukacyjna; nauczanie we wspólnym nurcie. Doktorantka podaje, który z przyjętych systemów jest obecny w wybranych krajach europejskich i oddzielnie przedstawia podział państw europejskich zaproponowany przez Jana Łyska, z wyróżnieniem trzech grup: państwa, w których dominuje edukacja segregacyjna a kształcenie integracyjne rozwija się stopniowo; państwa, w których uczniowie z niepełnosprawnością pobierają naukę w placówkach ogólnodostępnych a edukacja integracyjna rozwija się dość szybko; państwa, w których

kształcenie integracyjne jest popularne i opiera się na wieloletniej tradycji i doświadczeniach (s. 99-100). Kolejne podrozdziały przybliżają charakterystykę kształcenia w wybranych krajach świata. Doktorantka wybrała sześć krajów europejskich (Hiszpanię, Norwegię, Włochy, Anglię, Danię, Niemcy) i Japonię. Samo zestawienie systemów obecnych w tych krajach jest ciekawe, ale można było szerzej uzasadnić wybór tych krajów. Odczuwa się również brak bardziej szczegółowego odniesienia tych systemów i doświadczeń wyniesionych z ich funkcjonowania do rzeczywistości edukacji integracyjnej w Polsce.

Rozdział czwarty kończy dość szerokie nakreślenie tematyki edukacji integracyjnej, zarówno w aspekcie historycznym, jak i współczesnych rozwiązań, tak w skali makro, jak i mikro, gdy chodzi o prezentowane obszary geograficzne. Część wybitnie teoretyczna, oparta – jak wcześniej zostało nadmienione, na przeglądzie literatury, tworzy szerokie i ważne tło dla części bezpośrednio dedykowanej badaniom własnym Doktorantki w obrębie Płocka i najbliższych okolic, zaprezentowanym w rozdziale piątym. Jest to ostatni rozdział pracy, w którym została przybliżona metodologia i analiza badań własnych rozszerzona o interpretację wyników. Rozdział ten pokrywa się z częścią trzecią, opatrzoną tytułem „Integracyjna edukacja przedszkolna w subregionie płockim”. Doktorantka opisuje przedmiot i cel badań, charakteryzuje problem badawczy, nakreśla hipotezy badawcze, przybliża metody, techniki i narzędzia wykorzystane w prowadzonych badaniach. Analiza prowadzonych badań dotyczy:

- wywiadów z dyrektorami przedszkoli z oddziałami integracyjnymi;
- wyników badań ankietowych przeprowadzonych wśród nauczycieli wychowania przedszkolnego w oddziałach integracyjnych;
- informacji uzyskanych od rodziców dzieci z zdrowych i z niepełnosprawnościami przebywających w przedszkolach integracyjnych.

Już powyższe zestawienie pozwala zauważyć, że w swoich badaniach doktorantka sięga do metod jakościowych i ilościowych.

W oddzielnym podrozdziale Doktorantka dokonała weryfikacji hipotez – część z nich się potwierdziła inne nie, podobnie jak przypuszczenia ujęte w hipotezie ogólnej sformułowanej następująco: „integracyjna edukacja przedszkolna na terenie subregionu płockiego rozwija się i spotyka z dużym zainteresowaniem, jednak jej założenia nie mogą być zrealizowane” (s.212). Tylko pierwsza część tej hipotezy, co zauważa słusznie doktorantka, potwierdziła się, ponieważ założenia edukacji integracyjnej są realizowane w przedszkolach subregionu płockiego.

Niemniej tak dyrektorzy, jak też nauczyciele i rodzice wskazali na konieczność zmian, które pozwoliłyby placówkom integracyjnym jeszcze lepiej wywiązywać się z przynależnych zadań. Chodzi między innymi o zapewnienie wszystkim wychowankom odpowiednich warunków do rozwoju odpowiadającego ich indywidualnym możliwościom i zapewniającym lepszą integrację (s. 212-213).

Aż na 10 stronach są przedstawione wnioski wynikające z badań własnych. Warto podkreślić, że doktorantka zawarła w nich opinie będące wynikiem teoretycznej refleksji, jak też prowadzonych badań empirycznych. W sposób bardzo umiejętny dokonała porównania wypracowanych na gruncie naukowym założeń edukacji integracyjnej i ich prawnych podstaw z praktycznymi rozwiązaniami, jakie zostały wprowadzone w subregionie płockim. Oceniana dysertacja jest ważnym dokumentem pokazującym zmiany w świecie, Europie i w Polsce, swoisty rys ewolucji, jaka zaszła na przestrzeni czasu w ogóle w podejściu do niepełnosprawności i do edukacji integracyjnej. Doceniając wysiłek włożony w przygotowanie tej dysertacji doktorantka mogła poświęcić więcej uwagi uwarunkowaniom determinującym zmiany w podejściu do edukacji integracyjnej przynajmniej w odniesieniu do edukacji dzieci przedszkolnych. Dużym ubogaceniem mogłoby być także sięgnięcie do komentarzy wprost komentujących dokumenty prawne dedykowane edukacji integracyjnej. Niemniej recenzowana praca stanowi ważny dokument pokazujący w pewnym sensie stan refleksji nad edukacją integracyjną w Polsce i aktualne rozwiązania w subregionie płockim. Jest ważnym punktem odniesienia do dalszych badań.

2. Ocena formalna

Dysertacja została przygotowana z wykorzystaniem warsztatu metodycznego pozwalającego rozwinąć kwestie określone w jej temacie. Całość pracy otwiera strona tytułowa informująca o temacie pracy, jej autorce, promotorach i miejscu prowadzonych badań. Po stronie tytułowej autorka zamieściła spis treści zawierający: wstęp, tytuły poszczególnych części dysertacji, zawartych w nich rozdziałów i podrozdziałów, zakończenie, bibliografię, spis wykresów i aneks.

We wstępie do pracy Doktorantka wprowadza w obrane przez siebie zagadnienie, uzasadnia wybór tematu, przy czym można było szerzej zauważyć fakt, sięgając do literatury, co do tej

pory zostało już zrobione, a jakie luki w opracowaniach jeszcze pozostają. W ten sposób pełniej byłoby widać nowość ujęcia i potrzebę przeprowadzenia badań.

Praca składa się z dwóch wyraźnie wyodrębnionych obszarów: analizy bazującej na przeglądzie literatury i badań empirycznych. Wybitnie teoretyczny charakter mają części pierwsza, które została wprost zatytułowana „Podstawy teoretyczne kształcenia integracyjnego, i druga przybliżająca organizację i zróżnicowanie modelu kształcenia integracyjnego w wybranych krajach Europy. Podobny charakter posiadają niektóre zagadnienia części trzeciej, w których Doktorantka opisuje założenia metodyczne. Refleksja teoretyczna jest dość rozbudowana i obejmuje zagadnienia edukacji integracyjnej nie tylko dzieci przedszkolnych. Takie rozwiązanie jest zrozumiałe, ponieważ w wielu przypadkach trudno oddzielić edukację integracyjną dzieci w przedszkolu od kształcenia dedykowanego uczniom na kolejnych etapach edukacji. Poza tym, jak podkreśliła autorka pracy, zagadnienie edukacji integracyjnej dzieci w przedszkolu nie jest wystarczająco omawiane w literaturze. Ze względu na przyjęty temat można byłoby jednak podjąć próbę szerszej prezentacji ujęć edukacji integracyjnej dzieci w przedszkolu, nawet na zasadzie pośrednio wyprowadzanych wniosków, co mogłoby mieć znaczenie dla sformułowania jeszcze nowych hipotez postawionych w badaniach w subregionie plockim.

Struktura pracy jest logiczna i spójna, ale można byłoby się zastanowić, czy w ogóle dzielić pracę na części. Wydaje się, że struktura zyskałaby na przejrzystości, gdyby pozostawić same rozdziały z ich wewnętrznym podziałem. Przy takim rozwiązaniu doktorantka uniknęłaby „podziału na jeden”, który ma miejsce w części trzeciej. Został w niej zamieszczony - co prawda bardzo rozbudowany, ale tylko jeden rozdział.

Doktorantka dokumentuje wysuwane przez siebie opinie prawidłowo konstruowanymi przypisami, ale miejscami odczuwa się niedosyt uwzględnienia literatury, która mogłaby znacząco ubogacić prowadzoną refleksję (np. strony od 119 do 122). W wykorzystanych materiałach dominują publikacje, które ukazały się jakiś czas temu. Uwzględnienie nowszej literatury i publikacji w językach obcych niewątpliwie podniosłoby wartość pracy, tym bardziej, że w ostatnich latach zainteresowanie problematyką edukacji integracyjnej wzrosło i otrzymało nowe rozwiązania.

Odczuwa się również brak wprowadzenia do poszczególnych części czy rozdziałów pracy. Poza małymi wyjątkami nie ma też wniosków, które kończyłyby rozdziały czy przynajmniej części. Na wyróżnienie zasługuje natomiast opracowanie wniosków z badań własnych, które

rzeczywiście zbierają najważniejsze kwestie wynikające z prowadzonych analiz zarówno w części teoretycznej, jak i praktycznej. Wnioski zostały przedstawione w sposób uporządkowany i komunikatywny, podobnie jak w zakończeniu do pracy. Warto w tym miejscu podkreślić, że logiczny tok wywodu dostrzega się w całej pracy, pisanej poprawną polszczyzną.

Strona techniczna przygotowanej dysertacji jest poprawna. Metody, techniki i narzędzia badań zostały dobrze opisane i zastosowane zgodnie z przyjętymi wymogami. Stąd też założone w pracy cele zostały zrealizowane.

W bibliografii zostały zawarte publikacje wykorzystane w przygotowaniu dysertacji, podzielone na: pozycje zwarte (w liczbie 51), czasopisma (21 publikacji); słowniki i encyklopedie (4 pozycje); Akty prawne (27 dokumentów); źródła internetowe (10 publikacji).

Spis wykresów ułatwia znacząco zorientowanie się, jakie szczegółowe kwestie zostały uwzględnione w prowadzonych badaniach. Podobną funkcję mogą pełnić materiały zamieszczone w aneksie, zawierające między innymi zestawy pytań zadawanych w wywiadzie i zamieszczonych w ankietach.

3. Ocena końcowa

Reasumując, oceniana dysertacja jest rezultatem samodzielnej pracy p. mgr Magdaleny Syski, która jest w środku podejmowanej problematyki, wręcz pasjonuje się tematem. Pracę oceniam jednoznacznie pozytywnie. Poczynione przeze mnie uwagi, zwłaszcza przy ocenie formalnej pracy, są efektem innego spojrzenia i nie obniżają jej wartości. Opracowanie niniejszej dysertacji z pewnością wymagało dużego zaangażowania, ale równocześnie pozwoliło doktorantce znacząco rozszerzyć wiedzę na temat edukacji integracyjnej. W związku z tym chciałbym postawić p. mgr Magdalenie Sysce trzy pytania:

- na ile edukacja integracyjna dzieci przedszkolnych posiada swoją specyfikę zauważoną w dokumentach prawnych, jak też w teorii i praktyce wychowania;
- jakie są najnowsze propozycje dotyczące edukacji integracyjnej w Polsce, dotyczące między innymi form i metod;
- na ile doświadczenia w zakresie edukacji integracyjnej dzieci subregionu płockiego mogą być wykorzystane w praktyce edukacyjnej w Polsce i poza granicami naszego kraju?

Podsumowując, recenzowana dysertacja spełnia wymogi formalne stawiane tego typu pracom (ustawa z 20 lipca 2018 r. „Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce” z uwzględnieniem późniejszych zmian) i zasługuje na pozytywną ocenę, tak pod względem merytorycznym, jak i od strony metodologicznej. Dlatego też wnoszę o dopuszczenie p. mgr Magdaleny Syski do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Prof. dr hab. Stanisław Dziekoński